

KE STÁTNÍ A ZEMSKÉ SYMBOLICE ČESKÉHO STÁTU V OBDOBÍ 1526-1918

Milan Hlinomaz *)

Časový úsek uvedený v nadpisu byl zvolen proto, že pro starší období již existuje poměrně početná literatura. Jako příklad je možno jmenovat práce V. Vojtíška, R. Nového a přehledné zpracování od J. Petráně, Český znak.¹⁾ V poslední zmíněné brožuře je však námi sledovanému období věnováno velmi málo místa. Proto je snahou této studie vyplnit určitou mezeru v bádání o české státní symbolice, jež byla pocíťována a formulována i jinými odborníky. Toto zpracování je však spíše snahou o zmapování nejzákladnějších skutečností a mělo by sloužit jako inspirace k podrobnějším zpracováním, která bude nutno opřít o širěji založené výzkumy v zahraničních archivech, zvláště ve Vídni, neboť sledovat jen heraldické hledisko bez přihlédnutí k aspektům státoprávním a dějinně správním a právním, či národním, by bylo nemístným zužováním spektra zymýšleného poznání.

I. PROBLEMATIKA ČESKÉ STÁTNÍ A ZEMSKÉ SYMBOLIKY 1526-1918

K pochopení české zemské a státní symboliky jsou důležité zemské a národní barvy, od kterých jsou jednotlivé projevy této symboliky ve svém barevném provedení odvozeny. První barevné zobrazení znaku českého lva je již v pasionálu abatyše Kunhuty z let 1313-1321. Pro námi sledované období je možno zachytit jako první, Vojtíškem uvedenou skutečnost, že se v zemských praporech od 16. století namísto erbovního znamení, které je mnohdy součástí erbovních kompozic (i na praporech) se starší tradicí, začaly objevovat barevné plochy v zemských barvách.²⁾ Takováto korouhev je doložena při slavnostním vjezdu krále Maxmiliána II. do Prahy roku 1562, kdy byla umístěna na mostecké věži.³⁾

Zajímavý je moment pořadí českých státních (národních) barev, kde prvotní je znak, ve kterém je z hlediska heraldické hierarchie upřednostněna červená barva, jelikož tvoří pole štítu, jež se blasonuje v heraldice vždy jako první.⁴⁾ Znamení stříbrného (bílého) lva se blasonuje v pořadí druhé. Z toho lze vyvozovat pořadí českých barev. V oblasti vexilologie tomu však je naopak, neboť zde má na listu vlajky, či praporu při popisu přednost horní pruh, který je bílý a druhý v pořadí je dolní pruh, který je červený.⁵⁾ Z toho plyne, že česká vlajka, či prapor jsou bíločervené. U praporu zavěšeného vertikálně toto pořadí zůstává,

*) Tento příspěvek věnuji doc. dr. R. Novému jako projev vděku a uznání.

neboť se z horizontální polohy sklopí o 90° a převrátí se. Zdá se, že tento rozpor mezi heraldikou a vexilologií by se mohl překlenout konstatováním, že pro skutečné pořadí českých barev by měla být směrodatná heraldika, jako starší obor než vexilologie, která z ní byla odvozena poměrně nedávno.

Ferdinand I. nezadal roku 1527 ztvárnění svého královského znaku nikomu menšímu, než Albrechtu Dürerovi. Pozoruhodné je, že se v návrhu dostalo přednostního postavení Čechám před Uhrami, což pak bylo u titulárně staršího Uherského království většinou naopak.⁶⁾ Zdá se proto, že návrh byl určen pro panovníkovy potřeby z jeho titulu českého krále. S českým lvem na 1. a 4. poli čtvrceného štítu a s uherskými pruhy na 2. a 3. poli, se setkáme například na tolarech Ferdinanda I. z jáchymovské mincovny ražených v letech 1529-1544 pro Čechy, ale i na dalších ražbách po zavedení říšského mincovního řádu v rakouských zemích roku 1560 a v českých korunních zemích roku následujícího.⁷⁾

Zde je na místě podotknout, že samotný český lev v kulatém poli, který se na českých mincích vyskytuje již od brakteátové měny, přes grošovou až po tolarovu, tím, že není na heraldickém štítě, není (z přísně heraldického hlediska) vlastně znakem, ale pouhým emblémem, či znamením, podobně jako jsou různá znamení v pečetních polích.

V roce 1548 zadal tentýž panovník ztvárnění státního znaku monarchie Lucasi Cranachovi ml. Vedle těchto dvou nejznámějších umělců první poloviny 16. století je možno jako autory císařského znaku a v jeho kompozici i znaků země Koruny české, jmenovat k roku 1526 Erharda Schöna a k roku 1531 Hanse Burgkmaira.⁸⁾

Při pohřbu Maxmiliána II. roku 1577, zmiňuje Marek Bydžovský z Florentina v pohřebním průvodu dva heroldy „pěkně vypravené“, jednoho uherského a druhého s erbem Českého království. Dále zde byly zastoupeny korouhve Markrabství moravského, Vévodství slezského a Markrabství lužického, mimo jiné země a císařské znaky.⁹⁾

Jedním z tvůrců znaků habsburské monarchie byl na konci 16. století významný umělec Jost Amman.¹⁰⁾

Znaky Čech, Moravy a Slezska jsou, vedle ostatních císařských zemí, též krásně barevně provedeny na cínové rakvi Rudolfa II. v královské hrobce ve svatovítské katedrále. Tyto znaky z bílého mramoru jsou součástí vnější výzdoby Collinovy tumbly.

Český lev figuroval též jako královský fundátorský znak ve znacích klášterů založených českými králi nebo příslušníky jejich rodin. Tak najdeme královského lva ve znacích klášterů v Praze na Strahově (od r. 1664),¹¹⁾ v Doksanech,

v Louce, či na barokním historizujícím náhrobku královny Konstancie z roku 1650 v předsíni klášterního kostela v Tišnově.¹²⁾ Zde je tento znak umístěn vedle moravského markrabského znaku moravské orlice a vedle uherského znaku, jenž symbolizuje uherský původ fundátorky. Za povšimnutí stojí, že je zde upřednostněn moravský markrabský znak před českým lvem. Znamená to tedy, že český znak je zde pouze ve významu zemském a ne institucionálním, tedy královským, ve kterém by správně, vzhledem k osobě fundátorky, měl být. Vůbec lze říci, že barokní historismus probudil zájem o starší české dějiny, jehož jedním z mnoha výsledků je přijetí královského, či zemských znaků do konventních znaků.

Zajímavým dokladem manýristického literárního zájmu o českou symboliku je též zmínka o znaku Českého království „národa českého“ („gens Czechica“) ve sbírce epigramů Jiřího Carolida z Karlsperka, vydané v Praze roku 1601.¹³⁾

S vyobrazením Českého královského lva se setkáme na nejrůznějších starých tiscích, z nichž je možno uvést například: Václav Hájek z Libočan, O nešťastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v Menším Městě pražském ... 1541, kde je na titulní straně samotný český lev. Tohoto lva najdeme na hlavním díle téhož autora z téhož roku, Historii české,¹⁴⁾ kde je lev ve čtvrceném hlavním štítě na orlu římského krále, který je obklopen věncem znaků zemí Koruny české. Tato kompozice byla hojně užívána na pečetích Ferdinanda I. pro Českou korunu. Zde je možno si všimnout zajímavé skutečnosti, že totiž toto volné uskupení zemských znaků odpovídá jejich volnému státoprávnímu sdružení pod českou královskou korunou, v kterémžto svazku měly značnou suverenitu a míru samosprávy. Teprve s utužováním habsburského panovnického centralismu se znaky českých korunních zemí dostávají do heraldického štítu habsburské monarchie, nejprve pohromadě, ale během 19. století je jejich společná kompozice postupně rozvolňována.¹⁵⁾

Stejný znak jako u Hájka nalezneme na titulním listu českého zemského zřízení, vytištěného roku 1550 u Jana Kosořského z Kosoře.¹⁶⁾

Obdobný znak, lišící se od předchozího pouze císařským dvouhlavým orlem, je také na titulní straně nové redakce zemského zřízení z roku 1564, vytištěného u Jiřího Melantricha.¹⁷⁾

K roku 1566 máme Březanovu zprávu o velkém vojenském praporci s erbem Království českého, který mělo české vojsko určené proti Turkům na svém seřadišti ve Znojmě.¹⁸⁾

Dále najdeme českého lva například na titulní straně Koldínových městských práv z roku 1579.¹⁹⁾

Českého královského lva je možno najít i v různých rukopisech, jako je například vídeňský rukopis z roku 1596 s portréty českých králů, i když obsahově historizující, zachycuje podoby znaků v pojetí doby svého vzniku, tedy pozdní renesance, resp. manýrismu.²⁰⁾

Složitější kompozice, kde je český lev na středním štítě, tedy v přednostním postavení, a na zadním čtvrceném štítě jsou znaky Moravy, Slezska, Horní Lužice a Dolní Lužice, se vyskytuje například na knihách Jakuba Menšíka a Jana Jesenského z let 1600 a 1606.²¹⁾

Dále se během 17. století setkáváme s českým znakem na panovnických pečetích a mincích ražených v českých zemích, kde mince ražené v určité Habsburky ovládané zemi, měly na srdečních, či středních štítích, tedy na nejčastějším místě, zemské znaky příslušné země.²²⁾ Ražby mincí pocházející ze zemí mimo rámec Koruny české obsahovaly znaky zemí České koruny pouze v rámci formy užitého panovnického znaku, takže tam nemusely být pravidelně zastoupeny. Zde našel uplatnění spíše samotný český lev ve svém institucionálním zástupném významu.

V období let 1619-1620 byla tradiční kompozice znaků zemí Koruny české obohacena o nové prvky v podobě znaku Rýnské Falce a Bavorska ve znaku krále Fridricha Falckého.²³⁾ Zpravidla se tento znak nacházel ve čtvrceném štítě, na druhém místě za českým lvem. Pak následovaly erby Moravy a Slezska ve třetím, polceném poli a ve čtvrtém, rovněž polceném, erby Horní a Dolní Lužice. Tato kompozice se nachází i na mincích z uvedeného období.²⁴⁾

(Listiny vydávané třiceti direktory coby kolektivním orgánem vedení království, nesly jejich osobní pečeti pod papírovým krytem. Počet zřejmě závisel na počtu přítomných.²⁵⁾)

Hierarchie znaků je zde logická, neboť první místo je zde určeno českému královskému znaku ve smyslu institucionálním. Dále je znak Rýnské Falce jako rodové državy krále. Dále následují zemské znaky zemí Koruně české přívteletých v obvyklém pořadí.

Lze však zaznamenat i výjimky, jako např. znak Falce ve středním štítě na čtyřadvacetníku z roku 1620, kde je takto rodová država heraldicky upřednostněna před ostatními znaky zemí Koruny české.²⁶⁾ Pozoruhodným aliančním spojením českého královského znaku se znaky Bavorska a Rýnské Falce je titulní strana tisku sněmovních artykulů ze srpna 1619, kde je v pozadí znakové kompozice český lev jako strážce s mečem a ratolestí v tlapách.²⁷⁾

Je možno konstatovat, že v kompozici znaků zemí Koruny české bylo českému lvu přiznáno i v habsburské státní heraldice přednostní místo před znaky ostatních korunních zemí, neboť to byl znak nejdůležitější země stavovské kon-

federace, která měla jediná oprávnění volit krále a jejímž jménem se celé království nazývalo.

Pozoruhodnými doklady o užití českého královského lva na vojenských praporech z doby vlády Ferdinanda III. jsou exempláře dochované ve švédském vojenském muzeu.²⁸⁾ V prvním případě se jedná o českého lva držícího v předních tlapách korunovanou a ověnčenou iniciálu F III., ve druhém o tradičně pojatého českého lva. Oba praporce pocházejí pravděpodobně z bitvy u Jankova, kde byly roku 1645 švédskou armádou ukořistěny.

Dalším významným zpracovatelem rakouské státní heraldiky, a tím i heraldiky zemí Koruny české, byl ve třetím deceniu 18. století rakouský architekt a mědirytec Salomon Kleiner.²⁹⁾ V průběhu 18. století setrval český znak v kompozici rakouského státního znaku nehledě k zásadním územním a státoprávním změnám v letech 1742 (ztráta Slezska) či 1749 (tereziánské správní reformy).

K roku 1741 lze zaznamenat podobu znaku Marie Terezie, kde je v srdečním štítu babenberské břevno a v zadním, čtvrceném štítě v 1. a 4. poli znaku uherský znak ve formě polceného pole, kde jsou vpravo arpádovské pruhy a vlevo dvojramenný kříž. 2. a 3. pole obsahuje znak českého lva.³⁰⁾ Znak tak symbolizuje Království uherské a české pod vládou rakouské habsburské dynastie. (Je přitom zajímavé, že takto pojatý znak, avšak bez srdečního štítu a s obráceným pořadím uherských znaků, nalezneme již na tuleji brabantské kůsy dvorské stráže Rudolfa II. z roku 1577.)³¹⁾ To také odpovídá titulatuře Marie Terezie, jako královně uherské a české, neboť titulatura „císařovna“ je nesprávná.

Přerušením kontinuity znaků českých zemí v kontextu s rakouskou státní symbolikou na území Čech bylo dvouleté období vlády nápadníka císařské hodnosti po Karlu VI., bavorského kurfiřta Karla Albrechta (Alberta) v letech 1741-1743. Svědčí o tom patenty z uvedeného období, např. z 8.12. 1741.³²⁾ Na hrudi císařského dvouhlavého orla je v oválném štítě čtvrcený bavorsko-český znak. V 1. a 4. poli znak Království bavorského, modrostříbrné kosmé routování a ve 2. a 3. poli znak Království českého. Uprostřed je srdeční štítek s říšským jablkem.

Podobně jako na této přitištěné pečeti, nachází se stejný znak na ražbách mincí zmíněného nápadníka císařského trůnu z let 1742-1743.³³⁾

Rovněž pamětní medaile upomínající na volbu císařem římskoněmeckým z roku 1742, obsahuje na reversu bustu Karla Albrechta, na jejímž soklu je na jeho přední straně císařský orel. Heraldicky vpravo je čtvrcený štít: 1. Čechy, 2. Morava, 3. Slezsko, 4. pole polcené Horní a Dolní Lužice, srdeční štít Rakousy. Vlevo čtvrcený bavorsko-falcký štít se srdečním štítkem, na němž říšské jablko.³⁴⁾

Na další pamětní medaili z roku 1742 nalezneme českého lva spolu s císařským orlem v roli štítonošů, kteří drží korunovaný ovál s nápisem Carolus VII. Český lev má na hlavě královskou korunu a v levé přední tlapě drží říšské jablko.³⁵⁾

S českým lvem se také setkáme na mnohých monumentálních památkách barokního a rokokového období, jako např. na průčelí vstupu do Ústavu šlechticů na Hradě, kde je v kompozici státního znaku srdeční štítek s Immaculátou. Další tereziánské znaky jsou na dvou portálech bývalého jezuitského semináře na pražském malostranském náměstí, a to na vnějším i na nádvoří u vstupu do barokní krypty pod chrámem sv. Mikuláše.

Na uherských a českých korunovačních žetonech Marie Terezie z let 1741 a 1743 se nachází český lev v roli štítonoše, neboť v pravé přední tlapě třímá uherský dvojramenný kříž a levou je opřen o oválný štít s babenberským břevnem.³⁶⁾

Poměrně neobvyklou formou spojení českého lva a rakouského rodového znaku se stříbrným břevnem bylo jejich užití v polceném znaku, kde byl v pravém poli český lev a v levém babenberské břevno, samozřejmě již ve významu rakouského dynastického znaku. Vyskytuje se na kolkových razítkách v osmdesátých letech 18. století.³⁷⁾

Ve třetí čtvrtině 18. století se problematikou českého zemského znaku, vedle G. Dobnera, zabýval též Johann Josef Clauser, o čemž svědčí několik vlastních rukopisů v jeho pozůstalosti ve Strahovské knihovně.³⁸⁾ Jedná se o excerpta týkající se problematiky nejstarších dějin českého znaku z děl Paprockého, Pešiny z Čechorodu, Balbína, Beckovského, Hájka, Pontana, Dubravia a dalších méně známých, či anonymních autorů. Rovněž je zde několik výpisků z Pulka-
vy, Dobnera, či z rukopisu Taulowa z Rosenthalu o postoupení svatováclavské orlice tridentskému biskupství roku 1339, ze 31.12. 1759. Většinou se jedná o zprávy dobově determinované, operující též s pojmem českého znaku v předheraldickém období 10. století. Materiál je pouze souhrnem excerpt bez náležité interpretace. Svědčí však o dobové snaze po shrnutí problematiky a je cenný svou komplexností.

Začátek 19. století znamenal pro říši a císařství radikální státoprávní změny, jež se sice přímo české státní symboliky nedotkly, ale zásadně poznamenaly kompozici celé habsburské znakové soustavy.

Zajímavým dokladem kombinací přechodné varianty znaku Římskoněmeckého a Rakouského císařství z roku 1804 je malý znak německého císaře Františka II. (rakouského I.) na typáři českého zemského soudu, zřejmě z rozmezí let 1804-1806.³⁹⁾ Pod korunou Svaté Římské říše,⁴⁰⁾ je dvouhlavý orel s

aureolami kolem hlav, který drží v pravém spáru meč a žezlo, v levém říšské jablko. Na hrudi nese zlatý francouzský štít, na jehož horním okraji je „domácí“ rakouská císařská koruna.⁴¹⁾ Ve štítě je rakouský dvouhlavý orel s korunovanými hlavami bez svatozáří, v pravém spáru drží meč, v levém jablko. Na jeho hrudi se nachází v hrudním štítu rakouský rodový znak (původně Babenbergů, v červeném poli stříbrné břevno) a na něm menší francouzský štít s českým lvem, jenž má na horním okraji Svatováclavskou korunu.⁴²⁾

Další variantu přechodného období, kdy platil zdvojený titul císaře německého a rakouského, nalezneme na pražských dvacetnících z let 1805 a 1806, kde se však žádný znak zemí České koruny nevyskytuje.⁴³⁾ Tyto znaky se vyskytovaly na tehdy projednávaném velkém znaku obou císařství z roku 1804, kde se na prsou velkého dvouhlavého orla nacházel menší dvouhlavý orel, který byl uprostřed velkého hrudního štítu s několika skupinami znaků zemí, jež tvořily soustátí nebo na něž byl vládnoucí dynastií činěn nárok. Znaky zemí České koruny byly umístěny v horním pruhu, nalevo, tedy jako třetí v pořadí.⁴⁴⁾

Z přelomu 18. a 19. století pocházejí též razítka Královské akademické knihovny, dnes na knihách Národní knihovny v Praze, kde se nachází císařský dvouhlavý orel, který má na hrudním štítu českého lva. Tento typ znaku je častý na dobových cirkulářích, či jiných normáliech.⁴⁵⁾ Rovněž jej nalezneme i na monumentálních památkách, jako je znak nad branou do Klementina směrem od Karlova mostu z 18. století a znak z počátku 19. století na průčelí domu U hybernů.

V tomto případě je na místě vyjasnit pojmy „rakouský dvouhlavý orel“ a „císařský orel“. V prvním případě by bylo správnější užívat tohoto termínu od roku 1806, tedy pro Rakouské císařství. Druhý termín by se spíše hodil před uvedené datum ve smyslu institucionálním, tedy říšským. Že císařský titul Svaté Říše římské národa německého drželi dědičně Habsburkové, tedy rakouská dynastie, je otázka rodová. V tomto smyslu někdy terminologie splývá a bylo by tedy třeba rozlišovat císařského orla Říše římské, s aureolami a císařského orla Rakouského císařství, bez aureol, jak již bylo řečeno výše. Pro mezidobí, kdy vedle sebe paralelně existovala obě císařství, jsou charakteristické znakové konfigurace obou zmíněných podob orlů, které byly výše rovněž popsány. Jednohlavý orel byl od 16. století užíván pro titul římského krále.

Rovněž nelze pominout otázku podob úředních typářů. Například český lev ve štítě drženém dvěma gryfy (nohy) jako štítonoši, (což byl prvek převzatý z rakouské císařské heraldiky, neboť český znak míval štítonoše zřídka, nejčastěji anděla,⁴⁶⁾ se vyskytuje na typáři Českého policejního ředitelství, z období po jeho vzniku, tedy po roce 1785.⁴⁷⁾ Je pozoruhodné, že například Policejní úřad v Brně, kde by se analogicky ve stejně řešeném znaku dala očekávat moravská

orlice, byl na typáři z let 1780-1790 dvouhlavý císařský orel, který na hrudi nesl rakouský rodový štítek se stříbrným břevnem.⁴⁸⁾

Dále se samotný český lev vyskytuje na pečetidlech České kreditní účtárny (počátek 19. stol.) nebo Českého polytechnického ústavu (po 1870), což vcelku logicky vyplývá z jejich názvů.⁴⁹⁾ Na typářiích státních úřadů z přelomu 18. a 19. století s vyšší kompetencí než zemskou, se vyskytoval na hrudi císařského orla rodový erb habsbursko-rakousko-lotrinský. U zemských institucí jednotný úzus většinou chyběl.

Přímo národní kroj měla česká šlechta pro jednání českého zemského sněmu, tedy v zemských barvách Čech: červený oblek se stříbrným vyšíváním a epoletami.⁵⁰⁾ Zde je otázkou, zda česká šlechta tento kroj chápala vskutku národně, či spíše teritoriálně patrioticky, což se zdá pravděpodobnější.

O nacionalizaci českých symbolů, ale i o pohledu z pozice německého zemského vlastence v první polovině 19. století, podávají svědectví poznámky pražského profesora heraldiky, Johanna Helblinga von Hirzenfeld⁵¹⁾ o „české zemské národnosti“. „Die böhmische Nationalität“ ztotožňuje s „meine liebe Landsleute“. U Čechů se projevuje patrné zviditelnění: „ihre sichtliche Veranschaulichung.“ Český lev, „der Böhmische Löwe“, tedy ve smyslu zemském, ne „tschechische“ se podle Helblinga objevuje jako znak při korunovacích, na pečetích muzea, Průmyslové jednoty, na schematismech Královské české společnosti nauk, na výložkách a knoflících českých stavů.

České barvy, červená a bílá („böhmische Farbenstriche, vaterlandische Farben“) se objevily při korunovaci Ferdinanda I. (V.) roku 1836 v podobě tisíců červenobílých praporků na pražských střechách, od března 1848 prapory, kokardy a stuhy: „In dieser Beziehung ist es für das Volk (d.h. alle Bewohner des Königreichs Böhmen) einerlei. Ob sich die Nationalität in Bändern (von verschiedener Länge und Breite) oder in großen und kleinen Kokarden offenbare, ebenso. Ob die Nationalfarben auf der Kopfbedeckung oder auf der Brust getragen werden, auch die rotweisen Streifen an den akademischen Kappen haben dieselbe Bedeutung.“

Jde mu o zachování heraldických zásad: „Daher soll die böhmische Kokarde von innen weiß, von außen rot sein, oder das innere Feld (als Symbol des Löwen) ist weiß, die Einfassung rot, weil der weiße Löwe sich im roten Felde befindet.“

Upozorňuje též na stejné barvy jiných národů: „Rot und weiß ist zugleich die Nationalfarbe von Unterösterreich, Tyrol, Polen, Kroatien, Holstein und der schweizerischen Eidgenossenschaft...“

Upozorňuje též, že slovanské barvy, červenou, modrou a bílou má Kraňsko a Morava.

Německé barvy, černá, červená a zlatá (žlutá) byly stanoveny spolkovým usnesením z roku 1846 a jsou obvyklé u spolkových pevností.

Dále Helbling uvažuje o státoprávních tradicích Českého království: „Man vergesse übrigens nicht daß Böhmen ein wirkliches Königreich war und noch immer ist, wie dessen Krönungen erweisen, welches gleich Ungarn nach dem Aussterben der Dynastien in beiden Ländern vor drei Jahrhunderten auf friedlichen Wege mit Österreich unter einem Oberhaupte ursprünglich so vereinigt ward, wie z. B. Navarra mit Frankreich, Schottland mit England, Sizilien mit Neapel ...“ Ale také Hannovera s Anglií, Polsko se Saskem nebo s Ruskem. Pokračuje: „Böhmen war daher ein Titular-Königreich, wie z. B. Illirien, und wurde durch das neuere System zu einer Provinz gleich Breisgau, Burgau, Görz, Teschen etc. herabgesetzt; was jeden Patrioten tief kränken mußte, von der zentralisierenden Bürokratie jedoch gern stilisiert wurde. Böhmen hat bis jetzt noch in seiner Verfassung und Einrichtung so manche Eigentümlichkeiten behalten, die sich in den deutschen österreichischen Provinzen des Kaisertums nicht befinden.“

Souhlasí též s tím, co o českých národních barvách napsaly Květy, Národní noviny a Pražské noviny: „Schließlich wünsche ich nur noch, daß das böhmische Wappen nicht nur in Inlande, sondern auch außerhalb ewig geachtet werde.“⁵²⁾

V této souvislosti zaujme jiný názor současníka na věc, který je obsažen v básni F.H. Slawika, Mein Vaterland, že se hrdý lev stane „Schlachtwert Österreichs, Deutschland, ehrner Schild!“⁵³⁾

Jedním z dokladů oficiálního užití znakové symboliky Rakouského císařství z poloviny padesátých let 19. století je provedení znaků ze středního znaku z roku 1836 na nástropní malbě místnosti „Malovaný sál“ ve 3. patře dnešní budovy Státního ústředního archivu v Praze, v Karmelitské ulici č. 2.⁵⁴⁾ V době svého vzniku sloužila místnost jako učebna pro četníky.

V období 19. století se český zemský, resp. královský, či národní znak dostával do praporů různých spolků, do záhlaví novin (např. český lev na Havlíčkových Národních novinách), na hlavičky úředních písemností, ale i na programy a do repertoáru vlasteneckých koncertů (Drahlovského sbor „Český lve“) nebo na vandrovní knížky, či razítka (např. Zemský výbor království českého 1868, Občanská beseda v Libni 1871, Okresní zastupitelstvo litomyšlské 1886, Zastupitelstvo okresu uhlířsko-janovského 1885, či Bezirksausschuss Aussig a Aussiger Sparkasse 1889).⁵⁵⁾ Naproti tomu malý znak mocnářství nalezneme na razítkách škol a ústavů a střední znak na vysvědčeních z 90. let 19. století.

V té době se českého lva a ostatních českých zemských znaků rádi výtvarně zmocňovali přední čeští umělci, jako např. Josef Mánes, či později Mikoláš Aleš a jiní. Frekventovanost těchto znaků byla velmi častá a nelze zde vyjmenovávat všechny kategorie předmětů, jež je nesly.

Z monumentálních památek možno jmenovat empírové průčelí paláce tehdejšího zemského sněmu, dnešní sídlo Parlamentu ČR, kde je znak českého lva z počátku 19. století.

Od roku 1866 nebyl již velký znak Rakouského císařství z roku 1836 nadále zaveden, zato střední znak byl přizpůsoben novým poměrům (od 3.10. 1866 se, díky posunům ostatních znaků, polcený moravsko-slezský štít přesunul z pravé strany na levou, na čtvrté místo po znaku Českého království) a pod středním štítem se nacházely řády: Františka Josefa I., napravo od něj řád Železné koruny, nalevo řád Leopoldův, pod tím uprostřed řád sv. Štěpána, pod ním řád Marie Terezie a nejnižší nejcenější, Zlaté rouno.⁵⁶⁾

Na konci roku 1867 pak byla pohřbena idea státoprávního spojení zemí České koruny prosincovou ústavou. To byl další podstatný důvod proti vzájemnému spojování těchto zemských znaků ve státní symbolice Rakouska-Uherska.

O trvajícím spontánním užívání trojice základních zemských znaků zemí Koruny české na táborech lidu v šedesátých letech 19. století svědčí například vyobrazení této akce na Letné 16. května 1869.⁵⁷⁾ Mimo zmíněných tří znaků zde vlají české národní bíločervené prapory. Je to zajímavý důkaz o teritoriálním pojetí národního hnutí, kde znaky jsou užity ve svém tradičním zemském významu, zatímco prapory jsou symbolem nového nacionálního fenoménu.

V období rozjitřených nacionálních vášní roku 1893 uvedly Národní listy v srpnu článek s názvem „Ministerský zákaz znaků zemí koruny české.“⁵⁸⁾ Článek reaguje na incident při císařově návštěvě Brna, kde policie strhala alianci znaků zemí České koruny (uprostřed Čechy, vpravo Morava, vlevo Slezsko). V článku se cituje: „Poněvadž ačkoli není zakázáno užití jednotlivých znaků rakouských zemí k účelu dekorace za přítomnosti Jeho císařské a královské Apoštolské Milosti, však dle platných předpisů není přípustitelným sestavovati libovolně takové znaky ve formě tak zvaného aliančního znaku.“ Jediné přípustné bylo schéma v kontextu rakouského státního znaku.

Článek se dále odvolává na to, že František I. přijal pro sebe a své nástupce titul dědičného císaře rakouského patentem ze dne 1.8. 1804.⁵⁹⁾ Císařský patent ze dne 6.8. 1806 stanovoval znak Císařství rakouského a bylo v něm uznáno příslušenství přivtělených zemí ke Království českému.⁶⁰⁾ Definitivní úprava velkého znaku Rakouského císařství byla stanovena dekretem dvorské kanceláře ze dne 22.8. 1836.⁶¹⁾ Autorem tří forem znakových podob rakouského císař-

ství z tohoto roku byl heraldik Hugo Gerhard Ströhl, který vypracoval i nové výtvarné varianty této symboliky v roce 1848.

Na znacích rakouských arcivévodů v letech 1816-1896 byl český lev v královském, tedy institucionálním významu, rovněž na třetím místě, podobně jako u oficiální symboliky, za rodovým habsbursko-rakousko-lotrinským znakem a znakem Uherského království.⁶²⁾ Zde je možno připomenout variantu znaku habsburské toskánské sekundogenitury, kde bylo namísto lotrinského znaku tři alarionů, pět koulí. (Jde vlastně o původně medičejský znak: ve zlatém poli pět červených koulí pod sebou 2:2:1 a nad nimi jedna modrá koule se třemi zlatými liliemi.)

Jako autory rakousko-uherské státní heraldiky z počátku 20. století je možno jmenovat Kolo Mosera (1914), Alfreda Anthony von Siegenfelda (1915) a Ernsta Krahla (1919).⁶³⁾

Zřejmě jednou z prvních znakových kompozic, kde vedle znaků českých zemí je k nim připojen i znak Slovenska, je obálka brožury Upomínka na sjezd českého učitelstva v Brně 10.-11.8. 1896 a na první cestu českého učitelstva na Slovensko.⁶⁴⁾ Titulní strana zmíněné brožury nese obvyklou alianci znaků Čech, Moravy a Slezska, kde se před prostředním znakem Čech nachází znak Slovenska, jako by anticipoval podobu pozdějšího legionářského emblému.

Český lev se objevil u příležitosti vzniku ČSR na titulním listě legitimací členů Ústavodárného Národního shromáždění na konci roku 1918 a v prosinci téhož roku na odznaku hostů k uvítání prezidenta Masaryka na Wilsonově nádraží. Rovněž na dobových pohlednicích najdeme skupinu čtyř odbojových znaků nebo legionářský emblém.⁶⁵⁾

II. MORAVSKÝ ZEMSKÝ ZNAK V OBDOBÍ 1526-1918

Šachovaná orlice byla tradičním moravským zemským symbolem již od 13. století, kde se objevuje na pečetích. Barevné provedení je však známo až z tzv. Curyšské znakové role z počátku 14. století. Zde je na modrém štítě zobrazena stříbrně (bíle) a červeně šachovaná orlice se zlatou zbrojí (zobákem a pařáty) a zlatou korunou.⁶⁶⁾

Ze státoprávního hlediska je o moravském zemském znaku nutno říci, že je pozůstatkem teritorializovaného přemyslovského státu. Tradice moravské územní samosprávy přetrvala i po smrti posledního moravského markrabího roku 1411, kdy se Morava dostala pod přímou správu českého krále. Ten ji spravoval prostřednictvím zemského hejtmána a pojem „moravský markrabí“ se dostal do královské titulatury.⁶⁷⁾

Zajímavým dokladem lucemburské heraldiky, kde se dostalo znaku Moravy důstojného místa, je kodex jihlavského horního práva, tzv. Kodex Gelnhausen z prvních let 15. století.⁶⁸⁾

Na žádost moravských stavů vydal císař Fridrich III. roku 1462 privilegium, v němž bylo stříbrnočervené šachování moravské orlice polepšeno na zlatočervené (žlutočervené). („Ideo praefati obsquii nobis grati intuitu nobilis Henrici de Lipa pro tempore capitanei, baronum et nobilium marchionatus Moraviae supplicationibus, quas nobis obtulerunt, hac gratia speciali concedenda, videlicet ut aquilae scacate color albus in glaucum sive aureum transmutetur, annuimus ... ut is marchionatus Moraviae in perpetuum scacatam aquilam rubeo et glauco sive aureo colore mixtim superductum scaterii adinstar debeat deferre et habere...“.⁶⁹⁾

Všechny svobody a privilegia moravského markrabství, včetně zmíněného, potvrdil roku 1479 Matyáš Korvín z titulu uherského a českého krále a moravského markraběte.⁷⁰⁾ Důkazem o užívání zlatočervené moravské orlice je její výskyt v Městské právní knize Štěpána z Vyškova z roku 1523.⁷¹⁾

Nadále se však většinou užívala stříbrnočerveně šachovaná orlice, což v grafickém provedení potvrzují barevné vitráže z konce 15. století v Moravské galerii v Brně,⁷²⁾ erby Moravy na královské oratoři v katedrále sv. Víta v Praze, a na Matyášově bráně Pražského hradu. Zobrazení na tisících zemských zřízení z let 1546, 1562 a 1604, barevnost nedokládají.⁷³⁾

Památka na moravský zemský znak z miniatury na privilegiu z roku 1462 se udržela v podobě moravské zemské pečeti, kde anděl drží moravský zemský znak.⁷⁴⁾

K roku 1545 existoval též prapor markrabství moravského s moravskou orlicí na listu, držený heroldem a signovaný „I.K.“⁷⁵⁾ (Podobně ze stejné dílny i prapor slezský a český, neboť se jednalo o zpracování erbů zemí celé Svaté Říše římské.)

Korunu na hlavě moravské orlice zaznamenal B. Paprocký roku 1593 ve svém Zrcadle Markrabství moravského, výslovně jako znamení určité suverenity, a to skutečně v období kulminace moravské samosprávy. (Koruna na hlavě moravské orlice se vyskytovala nepravidelně, a to přímo na hlavě jako heraldická a nad okrajem štítu jako hodnostní.)⁷⁶⁾ Tato podoba moravské orlice je vyražena i na moravských stavovských tolarech z olomoucké mincovny z roku 1620.⁷⁷⁾

Roku 1628 potvrdil platnost Fridrichova znakového privilegia v plném rozsahu při vyhlášení Obnoveného zřízení zemského Moravskému markrabství římský císař, český král a moravský markrabí Ferdinand II.⁷⁸⁾ Privilegium tak naby-

lo pro Moravu ze státoprávního hlediska platnosti zákona s nejvyšší možnou validitou.

Nadále se však vedle sebe používaly obě barevné formy moravského znaku a častěji lze spíše doložit stříbrnočervenou kombinaci šachování. Svědčí o tom zmínky Pavla Stránského nebo T. Pešiny z Čechorodu.⁷⁹⁾ Že tomu tak bylo i v moravském prostředí, dosvědčují stříbrnočerveně šachované moravské orlice v Kniže stavu panského v Markrabství moravském z roku 1670 a ve Status Equestris z roku 1673.⁸⁰⁾

Jako příklady různých nebarevných forem moravské orlice lze uvést tištěné zprávy a usnesení (snešení) moravského zemského sněmu.⁸¹⁾ Na nich je možno vysledovat též různost užívání korun na hlavě orlice, a to heraldické, s funkcí čistě ozdobnou (1602) a knížecí - hodnostní (rovněž 1602). Naproti tomu k roku 1555 je použita orlice nekorunovaná, zato však po stranách se dvěma andílkami v roli štítonošů. Roku 1603 je štít korunovaný orlice doplněn po stranách štítonoši ve formě dvou dvouocasých korunovaných, tedy českých lvů.⁸²⁾ Zajímavé je, že zde užití šrafování odpovídá stříbrnočervené barevnosti orlice, ale jedná se pravděpodobně o náhodu. (Šrafování pochází až z roku 1638 z Říma.) O rok později se vyskytuje zase stejná forma jako roku 1602. V roce 1606 je štít ozdobnější, drží jej zase andělci a knížecí koruna je nad štítem.

Z uvedených příkladů je tedy jasně patrné, že zde nelze vysledovat nějaké pravidlo pro zobrazování moravského zemského znaku. Rovněž moravská orlice se někdy vyskytne v roli štítonoše, např. u znaku Žerotínů,⁸³⁾ ale i v jiných formách, např. křídla andělů, či šachované rybí ocasy tritónů.⁸⁴⁾

Po roce 1628 jsou sněmovní tisky zdobeny důsledněji dominantně císařskou heraldikou, která je doplněna na dalších stranách moravskou orlicí v různých podobách, někdy je možno zaznamenat i opakování štoček z předchozích let, např. pro rok 1649 štoček z roku 1606.

Zemský patriotismus se projevil připomínkou zemského znaku nebo jeho části i v erbech některých rodů nobiletovaných v průběhu 17. až 19. století. Např. erb obránce Brna proti Švédům, Raduita de Souches nebo učence Josefa Vratislava rytíře Monseho, autora jednoho z prvních vědeckých pojednání o moravském znaku.⁸⁵⁾ Dále by bylo možno jmenovat řadu erbů moravských průmyslníků z 19. století.⁸⁶⁾

Moravskou markrabskou orlici rovněž najdeme ve znacích markrabských klášterních fundací, jako jsou cisterciácký Velehrad, či benediktinský Rajhrad nebo augustiniánský klášter u sv. Tomáše v Brně. (Na průčelí klášterního kostela sv. Tomáše se nachází aliance reliéfů českého lva a moravské orlice, zde zřejmě ve významu znaku přemyslovského a markrabského. Jde buď o dílo z

období vrcholné gotiky nebo o jeho věrnou napodobeninu, pro což svědčí štíhlá a jednoduchá stylizace českého lva.) Další, tentokrát typicky barokní provedení moravské orlice v barokní kartuši nalezneme u vchodu do klášterního objektu v rukou sochy markarbího Jošta.

Obdobně jsou moravské znaky na barokních náhrobcích zakladatelů klášterů, či kostelů, jako je tomu na již výše zmíněné desce královny Konstancie v Tišnově, či na epitafní desce zakladatelů katedrály sv. Václava v Olomouci, která je dnes umístěna ve zdi napravo před Vítězným obloukem.

Samostatnou a velmi bohatou kapitolou zobrazení moravského znaku jsou mince a medaile. V této souvislosti je nutno zmínit produkty, jako jsou intronizační medaile olomouckých biskupů (Např. intronizační medaile Leopolda Egkha z Hungersbachu z roku 1759.) nebo plakety, žetony a známky.⁸⁷⁾

Pozoruhodnou výjimkou zobrazení moravské orlice je její polcení s říšským císařským orlem, na jejichž hrudi je znak olomouckého biskupství.⁸⁸⁾

Moravská orlice se, na konci 17. a v průběhu 18. století, vyskytovala ve šrafované podobě hlavně na sněmovních snešeních. V šedesátých letech 18. století např. se znaky zemí Koruny české (srdeční štítek český lev, zadní štít čtvrcený: 1. Uhry, 2. polcený Rakousy/Burgundsko, 3. Morava, 4. Slezsko, vše heraldicky šrafováno). Nad zadním štítem Svatováclavská koruna. Na následující straně bylo pak samotné vyobrazení moravské orlice, jež má na hlavě heraldickou korunku a nad horním okrajem štítu korunu knížecí, tedy hodnostní.

V této podobě byla moravská orlice nejčastěji zobrazována po celé 18. století, o čemž podává svědectví bohatá dokumentace v pozůstalosti G. Dobnera.⁸⁹⁾

Problematika zemských barev Moravy se znovu otevřela počátkem 19. století v souvislosti s národním obrozením a s tím souvisejícími národnostními spory prolínajícími se se zemským vlastenectvím.

V této souvislosti je nutno připomenout méně známý reskript rakouského císaře Františka I. z 23. prosince 1807, v němž mimo potvrzení předchozích znakových privilegií pro Moravu, zmiňuje též modrou barvu moravského štítu, která takto patří i do moravského praporu. Jako odměnu moravským stavům za věrnost při Napoleonově vpádu r. 1805, jim povoluje nosit na zemský sněm stejnokroj v zemských barvách: červený šat, límec a výložky modré jako chrpa a na límcích a výložkách, i na šatě samotném zlaté krumplování. Mimo to na zlatých náramenících vypukle vyšívanou červenozlatou moravskou orlicí. Takovéhoh stejnokroje užívali moravští stavové do roku 1848.⁹⁰⁾ Zde je třeba připomenout již zmíněnou českou obdobu stejnokroje české šlechty.

Tradiční moravský znak se nacházel až do roku 1836 na všech sněmovních snešeních, která dal nejvyšší zemský písař do tisku. Rovněž tomu tak bylo i na velké a malé pečeti Moravského zemského výboru.⁹¹⁾

U příležitosti korunovace rakouského císaře Ferdinanda I. (V.) na českého krále, byl roku 1836 publikován nově sestavený nejvyšší císařský státní erb.⁹²⁾ V něm byl omylem prezentován stříbrnočerveně šachovaný moravský znak, přestože Fridrichovo privilegium a confirmace Ferdinanda II. byly znovu potvrzeny zmíněným zvláštním reskriptem Františka I.

Z toho důvodu podal moravský zemský výbor stížnost u předsednictva vysoké c.k. dvorní kanceláře ve Vídni a žádal, aby bylo vyhověno zmíněným privilegiím. Rozhodnutí c.k. dvorní kanceláře ze dne 7. dubna 1838 uznalo omyl, ale zároveň konstatovalo nemožnost jeho napravení, neboť by to bylo příliš nákladné, jelikož státní znak byl již všemi způsoby publikován. Zároveň tím byla potvrzena platnost Fridrichova privilegia, čímž se otázka legitimacy moravského zemského znaku de iure vyjasnila.⁹³⁾

Při příležitosti zasedání moravského zemského sněmu roku 1848 napsal prof. Šembera článek, v němž dokazoval, že na základě Fridrichova privilegia je zemský erb zlatočervená orlice. Poslanci tehdy se Šemberovými vývody souhlasili a do zemské ústavy, jež však nevešla v platnost, pojali článek 5., v němž je stanoven moravský zemský erb se zlatočerveně šachovanou orlicí a zemské barvy, zlatá a červená.⁹⁴⁾

V dobové terminologii se operovalo pojmy „Ozvání moravského lidu“, což v pojetí českých vlastenců znamenalo „národnost slovanskou kmene českomoravského“, či „větev národu československého, kmene Moravského“. Sám Havlíček označil, z pozice českého nacionalisty, zemský sněm ze 14.4. 1848 za „privátní schůzku několika prelátů, odrodilé šlechty a německých měst.“ Zajímavé je rovněž, že se tehdy i slezský sněm vyslovil jednomyslně proti obnovení Koruny Svatováclavské.⁹⁵⁾ Lze tedy konstatovat, že tehdejší zemské sněmy výrazně preferovaly zemsky samosprávná hlediska oproti českými nacionalisty prosazované jednotě českých korunních zemí. Otázkou dalšího výzkumu je odpovědět, zda se jednalo jenom o německý nacionalismus, či spíše o nadnárodní teritoriálně patriotické cítění, či o konglomerát všeho dohromady, kde priority podléhaly konkrétní politické situaci.

Od roku 1848, kdy byla při příležitosti nástupu císaře Františka Josefa I. žádost opakována, byl již moravský zemský znak pro běžnou potřebu užíván se zlatočerveným šachováním a opatřeny jím byly i učební pomůcky.

Pro užívání symbolu moravské orlice je možno uvést množství různých příkladů, jako např. předsádku moravského Siebmachera, na záhlaví úředních papírů Moravské musejní společnosti aj.

Oficiální symbolika Rakouského císařství však, přes opětné potvrzení správnosti barev dle Fridrichova privilegia ministerstvem vnitra roku 1888,⁹⁶⁾ v praxi podržela stříbrnočerveně šachovanou orlici až do poslední změny státní symboliky mocnářství 10. a 11. října roku 1915,⁹⁷⁾ kdy bylo k moravskému požadavku konečně přihlédnuto i v praxi. Lze však oprávněně pochybovat, že ve válečných poměrech bylo možno novou symboliku snadno a důsledně prosadit do všech sfér veřejného života.

Dvoukolejnost barev moravského znaku je patrná také na znacích moravských měst. Města se staršími znakovými privilegii mají ve znacích stříbrnočerveně šachovanou orlici nebo její prvky, např. Drnholec, Jevíčko, Náměšť na Hané, Olomouc, Slavkov a Znojmo. Naproti tomu města se znaky udělenými po roce 1848, kdy byly moravským zemským sněmem schváleny zemské barvy dle Fridrichova privilegia a kdy od roku 1836 s touto barevnou kombinací počítaly i rakouské úřady, mají orlici v těchto barvách. Např. Brno-Královo Pole, Veverská Bytíška, Ostrava-Vítkovice, Mariánské Hory.⁹⁸⁾

Ve státních znacích ČSR byla užita tradiční stříbrnočerveně šachovaná orlice, jejíž barevnost odpovídala českým národním barvám. Ve zlatočerveném šachování byl spatřován německý fenomén, neboť v březnu 1919 byla takto šachovaná orlice součástí návrhu velkého znaku „Deutschösterreich“.⁹⁹⁾ To potvrdily v období tzv. Protektorátu Čechy a Morava snahy Úřadu říšského protektora o zavedení zlatočerveného šachování do protektorátního znaku. To se však díky pevnému postoji tehdejší znakové komise nepodařilo.¹⁰⁰⁾

Moravské zemské barvy a zemský prapor

Pozoruhodná a ne jednoduchá je rovněž otázka moravských zemských barev a na nich závislé barevnosti zemského praporu.

Jak již bylo řečeno, odvozují se zemské barvy od zemského erbu a jelikož se na Moravě užívaly paralelně erby o dvojí barevnosti, skládající se ze tří barev, byla častá barevná dvoukolejnost, ale někdy i trojkolejnost barev zemských praporů.

Ještě na konci sedmdesátých let 19. století byl konstatován na Moravě v této věci veliký nelad, neboť se libovolně užívaly prapory, vlajky a stužky v různých zemských barvách.

Nejstarší zmínka o moravských praporech v zemských barvách pochází zřejmě z roku 1611, kdy měly při příjezdu krále Matyáše do Prahy oddíly moravské jízdy vedle praporů s moravskými znaky, též obdélné modrobílé prapory.¹⁰¹⁾

Zprávy o užívání různých forem moravských zemských praporů se však množí od poloviny 19. století. Zdá se, že žlutočervený prapor, logicky odvozený od sněmem v roce 1848 přijaté formy šachování moravské orlice, nesl oficiální posvěcení úřady a pro svou podobnost s říšskou vlajkou, i sympatie moravského obyvatelstva německé národnosti.

Naproti tomu národnostně české obyvatelstvo dávalo přednost zemskému praporu barevně odvozenému z původního moravského znaku, tedy červeno-bílo-modrému. Tuto formu praporu však neuznávaly úřady a cenzura a moravští Němci mu vytýkali, že není zemský, ale všeslovanský. Zde zapomínali, že všeslovanská trikolora nese modrou barvu uprostřed. Vedle toho bylo možno namítnout, že tradice barevnosti moravského znaku jsou mnohem starší než všeslovanské barvy, jež vznikly až v revolučním roce 1848. Rovněž by bylo možno tento prapor srovnávat s prapory a státními, či zemskými barvami Francie, Ruska, Anglie, Holandska, Meklenburska, Jugoslávie, Chorvatska, Lucemburska, Thajska, Chile, Paraguaye, či USA. Žlutočervený prapor potom se Španělskem, přestože zde nelze mluvit o němectví. Navíc žlutočervený prapor má i česká Praha.¹⁰²⁾

Slovanská trikolora nebyla odvozena od žádného znaku. Podle Batovcova almanachu z roku 1908, jenž se dovolává svědectví zesnulého spisovatele J. L. Turnovského, existuje slovanská trikolora až od březnových dnů roku 1848. Teprve vznikem studenkové legie „Slavie“, jejímž zakladatelem byl pravděpodobně J.V. Frič, objevila se modro-bílo-červená trikolora na kokardách této legie podle vzoru legie francouzské.¹⁰³⁾

Uspořádání barev slovanské trikolory vzniklo pravděpodobně bez určujících důvodů v šedesátých letech 19. století při tvoření se nových českoslovanských jednot nebo podle vzoru ruské obchodní vlajky, kterou sestavil car Petr I. roku 1694, při spouštění na vodu první ruské lodi, z nizozemské vlajky. Riegrův slovník naučný z roku 1870 udává, že slovanská trikolora vznikla souhlasem slovanských národů.¹⁰⁴⁾

Přežitost červeno-bílo-modrého praporu vzhledem k sněmem uznaným zemským barvám zlaté a červené, si někteří moravští vlastenci uvědomovali. Snažili se proto o kompromis mezi oběma zmíněnými prapory návrhem sloučení barev obsažených ve stávajícím moravském znaku, tedy modré, zlaté a červené do praporu červeno-žluto-modrého.¹⁰⁵⁾ O praktickém naplnění tohoto kompromisního požadavku však chybějí zprávy.

Lze však souhlasit s tvrzením J. Adámka, že se po roce 1848 ve formě moravské trikolóry užívalo barev žluté, červené a modré a na praporech jen prvních dvou.¹⁰⁶⁾ Vedle zmíněných barev se na Moravě užívaly též české národní bíločervené prapory, což svědčí o vědomé diferenciaci národního a zemského hlediska.¹⁰⁷⁾

Dnešní moravské korporace prosazující zemskou samosprávu, či přímo separaci od České republiky užívají většinou zlatočervené šachování moravské orlice a zemský prapor a vlajku žlutočervenou.

Zůstává tedy otázkou, zda postulát specifických barev pro Moravu byl skutečně jen germanofilní, nebyl-li tak označován pouze českými nacionálními kruhy, jež tendovaly k určitému protektorství nad jazykově českým obyvatelstvem Moravy, a zda se skutečně nejednalo o oprávněnou snahu po zvýraznění zemské specifiky. Lze konstatovat, že moravští Němci a část českého obyvatelstva cítící „moravsky“, tedy zemsky, hlavně zemská šlechta, se za tento požadavek stavěla. Další, národnostně pročeská část obyvatelstva byla pro původní barvy, odpovídající českým národním barvám. Tato otázka by si jistě ještě zasloužila hlubšího a hlavně nezaujatého studia.

Je tedy možno uzavřít, že uplatňování nacionálního hlediska pro zemské barvy problematiku jenom zatemňuje a vyostřuje. Je třeba vycházet ze zemských tradic a v současné době se zdá, že touze části moravského obyvatelstva po vyjádření vlastní zemské identity, nejlépe vyhovují barevné formy zemské symboliky Moravy přijaté demokraticky moravským zemským sněmem roku 1848, tedy hlavně barvy zlatá (žlutá) a červená. Nemělo by se zapomínat ani na barvu modrou, která vyplňuje pole štítu.

III. PROBLEMATIKA SYMBOLIKY SLEZSKA V OBDOBÍ 1526-1918

O podobě slezského zemského znaku (ve zlatém poli černá orlice vpravo hledící, s červeným zobákem a pařáty a se stříbrným perisoniem na hrudi, které je zakončeno jetelovými trojlístkami a uprostřed nahoře má křížek) vcelku není pochyb. Jisté nedůslednosti se v určitých dobových ztvárněních mohou projevit v případném vynechání perisonia nebo korunky na hlavě orlice.

Není rovněž účelem této studie opakovat podrobnou faktografii Vojtíškovy výkladu¹⁰⁸⁾ a je možno rovněž odkázat na nedávno uveřejněný koncizní text K. Müllera.¹⁰⁹⁾ Nechť je tedy tato kapitola chápána jako doplnění některých méně známých faktů. Slezsko bylo, ve zkoumaném období, svým znakem zastoupeno ve všech formách symboliky České koruny, které vyznačovaly korunní země, tedy na památkách monumentálních, panovnických a úředních pečetích, mincích, tiscích, normáličích apod.

Výše zmíněným znakovým schémátům se vymyká například typář Těšínského (královského) krajského úřadu z let 1760-1783, který obsahuje znak, kde je nad dvouhlavým císařským orlem s aureolami říšská koruna. Na hrudi orla je čtvrcený štít: 1. Lotrinsko, 2. a 3. Slezsko, 4. habsburský lev.¹¹⁰⁾ Po spojení zbytku Slezska s Moravou, roku 1783, v podobě správního orgánu Moravskoslezského gubernia v Brně, se roku 1850 Země slezská zase osamostatnila. Ne však na dlouho, neboť Slezsko bylo připojeno k Moravě zákonem č. 142 z 5. června 1860, ale spojení obou zemí bylo vzápětí zrušeno nejvyšším rozhodnutím z 29.3. 1861.¹¹¹⁾

Vzhledem k heuristické obtížnosti pro slezskou problematiku, zvláště co se týče hledání ve věcně nepřehledných chronologicko-numerických řadách dosud jen rámcově zpracovaného archivního materiálu, bude třeba, aby se prohloubení tématu ujal odborník žijící v regionu Slezska. Jako jedna z možných cest se jeví separátní zpracování symboliky jednotlivých slezských knížectví.¹¹²⁾

Otázka podrobného vývoje postavení znaků vedlejších zemí Koruny české ostatně úzce souvisí s dějinami správy, které jsou ohledně Slezska ještě mnohdy skoupé na tak podrobné údaje, které by objasnily problematiku jednoty České koruny, která byla často narušována odstředivými tendencemi těchto zemí,¹¹³⁾ a to nejen ve smyslu politicko-správním, ale i národnostním. Rovněž otázka územního vývoje jednotlivých slezských knížectví je velmi složitá.¹¹⁴⁾

IV. PROBLEMATIKA SYMBOLIKY HORNÍ A DOLNÍ LUŽICE V OBDOBÍ 1526-1918

Horní a Dolní Lužice se staly součástí českého království v průběhu 14. století a našly svoje místo vedle ostatních zemských znaků, např. na znakových galeriích na Staroměstské mostecké věži, či na znakovém vlysu nad branou hradu Točnicku.¹¹⁵⁾

Znaky Lužic se po nástupu Habsburků zobrazovaly na oficiální symbolice tři, a to erb knížete zhořeleckého (dělený štít, v horní červené polovině stříbrný dvouocasý lev, někdy rostoucí, dolní polovina zlatá, původně stříbrná, někdy ve formě hradby) erb knížete budyšínského, resp. Horní Lužice (v modrém poli zlatá zeď se třemi stínkami) a erb markraběte dolnolužického (ve stříbrném poli červený vpravo krácející vůl na zeleném trávníku.¹¹⁶⁾

Obě Lužice se ze všech přivtělených zemí dostaly jako první pod cizí nadvládu. Roku 1620 byly dány do zástavy saskému kurfiřtovi bez držby (od roku 1623 do zástavní držby). Dále roku 1635 byly obě země pražským mírem odstoupeny jako dědičné léno témuž kurfiřtovi.¹¹⁷⁾

K dalšímu uvolnění vztahů s těmito zeměmi došlo po napoleonských válkách. Rakouský císař František I. se tehdy vzdal lenní svrchovanosti nad Dolní Lužicí a částí Horní Lužice spolu se Zhořeleckem ve prospěch Pruska. Zbylá část Horní Lužice připadla od roku 1831 Sasku.¹¹⁸⁾

Přes výše popsané uvolňování státoprávních vztahů s českým královstvím v rámci habsburské říše, se znaky obou Lužic udržely jako nárokové ve velkém státním znaku monarchie z roku 1836. Též v poslední znakové úpravě z roku 1915 (kdy již nebyla velká znaková forma kodifikována s tím, že bude vytvořena později).

Závěrem je možno konstatovat, že v období stavovské monarchie, ve které převládal konfederativní princip politického spojení jednotlivých zemí České koruny, odpovídala tomuto svazku politických subjektů i konfigurace jejich společné erbovní zemské symboliky. Jednalo se o skupinu složenou z jednotlivých zemských znaků, kde centrální, tedy nejčestnější postavení připadalo nejdůležitější zemi, Čechám, podle níž bylo pojmenováno i království, zatímco věnec ostatních erbů byl tvořen znaky jednotlivých zemí. Toto uskupení znaků je možno spatřit např. na pečetích Ferdinanda I. nebo na titulní straně Hájkovy Kroniky české z roku 1541 a najdeme je ještě na pečetích z počátků vlády Marie Terezie.¹¹⁹⁾

Teprve s prohlubující se centralizací se znaky těchto korunních zemí dostávaly na jeden štít ve formě jednotlivých polí. Tím byl zvýrazněn centralistický princip monarchie, jejíž velký znak byl podrobným výčtem všech k ní náležejících zemí.¹²⁰⁾

Skupina znaků zemí České koruny zde byla pospolu, přičemž český lev byl upřednostněn na předním štítě a na zadním následovaly znaky zemí přivtělených, tedy Moravy, Slezska a Horní a Dolní Lužice. Teprve na velkém znaku z roku 1804 byl mezi oba posledně jmenované znaky vsunut znak Těšínska.¹²¹⁾

Od roku 1806 byl znak Čech oddělen od spojeného polceného znaku Moravy a Slezska na středním znaku monarchie. Důsledně tomu tak bylo od roku 1915, kdy se znakům Čech, Moravy a Slezska dostalo samostatného pole v různých částech štítu.

Rozdělením původní znakové konfigurace měla být demonstrována centrální vláda nad jednotlivými zeměmi a oslabena jejich historická státotvorná a státoprávní tradice.

Výsledné teze studie

1. Zástupná funkce znaku Českého království, kde tento znak zastupoval i znaky ostatních zemí České koruny, byla patrná hlavně na formě čtvrceného uhersko-českého znaku s habsburským rodovým srdečním štítkem. Tato forma státní heraldiky se vyskytovala nejčastěji na sekretní pečeti pod papírovým krytem na patentech, v 16. a 17. století. Rovněž na velké (majestátní) pečeti, kde je zmíněné jádro znaku stejné.

2. Dynastický štítek se znakem Rakous (babenberské břevno) na hrudi, resp. rameni českého lva byl specifikací pro Čechy, kde na českém zemském znaku, který mohl být chápán i v institucionálním smyslu, jako znak královský, byl na nejčestnějším místě umístěn znak vládnoucí dynastie. Tato znaková forma je dochována na instrukci Ferdinanda I. apelačnímu soudu z roku 1548.¹²²⁾ Jejím předobrazem byl kunštátský znak na českém lvu z druhé poloviny 15. století na kamnovém kachlu.

3. Je třeba rozlišovat heraldickou korunu na hlavě českého lva a královskou (hodnostní) korunu, která bývá nad horním okrajem štítu. Lze ji zaznamenat od roku 1365 na Karlštejně přes pečeť Jiřího z Poděbrad až po celé 19. století. Královská koruna nabývá podoby české Svatováclavské koruny poprvé na pečetích Marie Terezie jako královny uherské a české, spolu s korunou Svatoštěpánskou.

4. Lze mít za to, že na středním znaku Rakouského císařství z roku 1804, je spojení Slezska a Moravy v jednom polceném znaku odrazem spojení těchto zemí v roce 1782, které trvalo do roku 1849. Stejný znak, s obráceným pořadím zemí byl na středním znaku Rakouského císařství z roku 1806 a z roku 1836. V poslední znakové úpravě z roku 1915 již byly tyto zemské znaky samostatné, což odpovídalo i samostatnému postavení těchto zemí. Jejich roztržení od sebe bylo zřejmě záměrné, aby byly porušeny jejich tradiční státoprávní vazby ve prospěch centrální moci.

5. Stanovení velkého znaku Rakousko-Uherské monarchie roku 1915 bylo odloženo na pozdější dobu, zřejmě s ohledem na výsledky světové války.

6. V naprosté většině znakových forem patřilo Českému království ať v podobě zástupného znaku nebo v podobě skupiny všech korunních zemí, třetí místo v pořadí za habsburským rodovým znakem (nebo zemskými znaky rodových držav) a titulárně starším Uherským královstvím.

Někdy bylo toto místo čtvrté, kde bylo navíc upřednostněno království Dalmatsko-Chorvatské.

Jsou však i výjimky, kde bylo České království až na šestém, sedmém, či osmém místě. Jako příklad lze uvést velkou spoluvladařskou pečeť Josefa II.

z roku 1765, kde se český lev nachází až za znaky: rodovým habsbursko-lotrinským, Uhrami, Kastilií, Leonem, Aragonem, Sicilií a Jeruzalémem.

7. Český lev na tolarech v kruhovém poli, bez heraldického štítu, je jen emblém.

8. Od roku 1804 se ve velkém znaku Rakouského císařství objevil ve skupině znaků zemí České koruny znak Těšínska, snad jako územní konkretizace zbytku Slezska.

9. Od roku 1806, po zániku Svaté Římské říše Národa německého mizejí svatozáře okolo hlav dvouhlavého císařského orla a stará železná císařská koruna. Ta je nahrazena domácí habsburskou císařskou korunou z doby Rudolfa II.

10. Od roku 1804, resp. v praxi od roku 1805, mizejí z mincí znaky zemí České koruny a česká státnost tak není na platidlech prezentována. Zůstalo tomu tak jen na pečetích se středním a velkým znakem Rakouského císařství.

11. Svatováclavská koruna se na horním okraji štítu s českým znakem objevuje od roku 1804 na velkém a středním znaku Rakouského císařství. Nad společným štítem, kde jsou i znaky českých korunních zemí ji lze najít od šedesátých let 18. století.

12. Knížecí hodnostní koruny nad štíty se znaky Moravy a Slezska, přičemž orlice mohou být korunovány na hlavě heraldickou korunkou, se uplatňují nedůsledně.

13. Pokud se týče zemských barev Moravy, jestliže byla sporná právní validita zlatočerveného šachování, jež moravským stavům udělil císař Fridrich III. roku 1462, pak uznáním tohoto polepšení roku 1628 římským císařem, českým králem a markrabím moravským, Ferdinandem II., se tomuto polepšení dostalo průkazné právní účinnosti. Tuto barevnost odsouhlasil i na tehdejší poměry demokraticky zvolený moravský zemský sněm roku 1848. V praxi se však nadále užívalo tradiční stříbrnočervené šachování a trval tak nadále odlišný stav de iure a de facto. Zlatočervené šachování se ve státní symbolice monarchie projevovalo až při poslední znakové úpravě v říjnu roku 1915, kde byla moravská orlice ve středním znaku.

Moravské zemské prapory, např. v roce 1611 byly bílomodré, ale od 19. století se objevuje jako nejužívanější žlutočervený zemský prapor, respektující oficiální zemské barvy.

Ohledně zlato-červené kombinace barev lze říci, že nemuselo vždy jít o germanizační tendenci, jež je odvozována z blízkosti barvám říšským. Starší autoři mluví i o seriózní snaze po zemské specifitě. Že však na zmíněné germanizační tendenci je něco pravdy, potvrzuje barevnost moravské orlice v návrhu znaku

„Deutschösterreich“ z března 1919 a stejná snaha po změně tradičních barev této orlice ze strany Úřadu říšského protektora v roce 1939, která však nebyla prosazena.

14. Znaková konfigurace zemí České koruny, jež vznikla za Ferdinanda I., v níž je znak vévodství Lucemburského, se nachází naposled na pečetí Marie Terezie jako české královny z roku 1740.

Na pečetí téže panovnice jako římské královny, z roku 1753, je již Lucembursko mimo skupinu českých korunních zemí. Jako území zobrazované pod mocí římského císaře zůstává Lucembursko až do zániku Říše roku 1806. Rovněž tomu tak je ve velké titulatuře.

15. Císařský dvouhlavý orel bývá někdy zobrazen bez štítu, tedy neheraldicky, takže je v něm v této podobě nutno spatřovat institucionální emblém, který je však hierarchicky nadřazen pouhým rodovým, či zemským a panovnickým znakovým konfiguracím na jeho hrudi, či na křídlech nebo kolem něj.

16. Formy státního znaku habsburské monarchie neobrážely důsledně zásadní změny státoprávní situace, spíše tomu tak bylo výjimečně a s velkým zpožděním, nepočítáme-li úpravu středního znaku mocnářství z roku 1866, která se netýkala českých zemí. Např. dualismus z roku 1867 se projevil až na znakové úpravě z roku 1915.

Heraldika mohla jen těžko pohotově reagovat na státoprávní proměny, jelikož podléhala politickým vlivům a rovněž sloužila jako prezentace územních nároků, např. Slezsko nebo Lužice. Projevilo se v ní spíše rozmnožení habsburských držav, ale jejich úbytek ne, neboť nároky na ztracená území zůstávaly.

České korunní země zaznamenaly jen úbytky: 1635 Lužice, 1742 většina Slezska (hlavně Dolní) a Kladsko.

17. Trojstupňovost rakouského znaku zpravidla odpovídala trojstupňovosti panovníkovy titulatury, která ale nemusela být vždy shodná s právě platnou znakovou formou.¹²³⁾

POZNÁMKY:

1. Soupis a hodnocení důležitější literatury k tématu české a československé státní symboliky provedl autor ve své publikované disertaci, Hlinomaz, M.: Vývoj československé státní symboliky v letech 1918-1990, Sborník archivních prací, 42, 1992, č. 1, s. 82-88.
2. Vojtíšek, V.: Naše státní znaky, staré a nynější. Praha 1921, s. 54.
3. Tamtéž.
4. Krejčíková, J. - Krejčík, T.: Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky. Praha 1987, s. 60.

5. Svoboda, Z.: Vexilologické názvosloví. Příloha 3. čísla Heraldiky 1972. Vydala heraldická sekce při MTZZ Jílové u Prahy.
6. Petráň, J.: Český znak. Praha 1970, s. 51.
7. Numismatické listy (dále NL), 32, 1977, č. 3, zadní strana obálky; Říšský mincovní řád Ferdinanda I., Archiv Národního muzea (dále Archiv NM), Sbíрка patentů, sg. E, kart. 1, 1561; podrobně viz Halačka, I.: Mince zemí Koruny české 1526-1856. I. Kroměříž 1987.
8. Gall, F.: Österreichische Wappenkunde. Wien, Köln 1977. Tafel 5. Lze dodat, že schéma znaků zemí Koruny české bylo převzato již z předcházejících, zvláště jagellonských kompozic. Jako příklad monumentálního provedení lze jmenovat pravou stranu heraldické výzdoby vladislavské oratoře v katedrále sv. Víta. Skupina znaků českých korunních zemí zde plně odpovídá pořadí titulatury Vladislava II. z Vladislavského zřízení zemského z roku 1500: „... král český, markrabě moravský, lucemburské a slezské kníže a lužický markrabě.“ Archiv český, V., s. 11. (Levá strana oratoře, uherská, je zřejmě novodobým historismem ze 70. let 19. století.) Srov. vyobrazení v knize Dolenský, J.: Praha ve své slávě i utrpení. Praha 1903, s. 132.
9. Bydžovský z Florentina, M. (ed. Jaroslav Kolár): Svět za tří českých králů. Praha 1987, s. 174.
10. K roku 1589 je zmíněn v Gall, c.d. Tafel 6. Též Oswald, G.: Lexikon der Heraldik. Leipzig 1984, s. 347, 349.
11. Státní ústřední archiv v Praze, fond Pozůstalost G. Dobner, sg. XVd, složka 86, fol. č. 78, znak opata Víta Seipela z roku 1703; Pokorný, P.R.: Znak Strahovského kláštera. Heraldická ročenka, 20, 1993, s. 63.
12. Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA v Brně), Sbíрка J.P. Cerroniho, sg. I, 79, Monumenta sepulchralia et inscriptiones in Moravia. 1799, fol. 228r.
13. Insignia Regni Bohemiae. In: Parentalia ... D. Carolo Mielniczky a Karlsperga ... studio ... celebrata. Pragae, s. a. (1601), fol. 56 r.
14. Praha 1541. Blason: Srdeční štítek polcený, Habsburg, Tyrolsko. Střední štít čtvrcený, 1. pole polcené, Rakousy a Burgundsko, 2. pole čtvrcené, Kastilie a Leon, 3. pole polcené, Aragon a Sicílie, 4. pole dělené, Nové Burgundsko a Brabantsko, ve špici štítu Granada. Srov. Posse, O.: Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige. I. - V. Dresden 1909-1913, III/24., V/63-24. Dresden 1911, 1913.
15. Srov. Posse, c.d. III/21-23, 34-1,5, 69-6,9-11, IV/3-5, 6-1,2, 7-3,7, 8-6, 9-1,4, 10-2, 14-8,9, 18-2,3, 19-5, 20-5,9 (zde poprvé konkrétní podoba hodnostní koruny nad štítem = Svatováclavská), 22-1,2, 24-3,4,5, 25-6, 29-1,2 (zde na aversu po Uhrách Čechy a na reversu po Uhrách, Španělsku, Lucembursku a Burgundsku Morava), 30-1,2, 33-2, 36-6, 40-1,2, 44-2 46-1 48-5, blasony viz V/s. 63-24 a s. 82 an.; Gall, c.d. tab. 11, 12, 13, 18, 19; podrobně o heraldice Ferdinanda I. srov. též Hye, F.-H.: Ferdinand I. (1503-1564) im Spiegel seiner heraldischen Denkmäler - vonehmlich jener in Tirol. In: Haller Münz-Blätter, Band V, Jänner 1989, Nr. 5/6, Nachrichten der Tiroler numismatischen Gesellschaft Hall in Tirol.
16. Jirečkové, J. a H.: Zřízení zemská Království českého XVI. věku. Praha 1882, s. VII.
17. Tamtéž.
18. Březan, V. (ed. J. Pánek): Životy posledních Rožmberků I. Praha 1985, s. 213.
19. z Koldína, P. K.: Práva městská Království českého. Praha 1579.

20. Pánek, J. - Pokorný, P.R.: Vídeňský rukopis z roku 1596 s portréty českých králů. *Folia Historica Bohemica*, 14, 1990, s. 379-402. Ke zde prezentovanému názoru, že kompozice českého lva v hrudním štítku na hrudi orla je pro 15. století přinejmenším neobvyklá, je možno dodat, že precedentem k ní mohla být sekretní pečeť Václava IV. jako německého krále, kde byl oválný štítek s českým lvem na hrudi dvouhlavého orla. Srov. Král, V.: O středověkých pečetech. Pečeť krále Václava IV., *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*, 7, 1899, s. 29, obr. 2.
21. Menšík z Menštejna, J.: O mezech, hranicích, soudu a rozepři ... v Království českém. Praha 1600; Jesenský, J.: De peste ... consilium. Praha 1606.
22. Čermák, K. - Skrbek, B.: Mince Království českého za panování rodu habsburského od roku 1526. Pardubice 1891-1913. Díl III. Část obrazová; Probst, G.: Österreichische Münz und Geldgeschichte. Wien - Köln - Graz 1973.
23. Blason: Štít červeným hrotem polcený, vpravo Bavorsko, vlevo Rýnská Falc, černé pole v němž zlatý červeně korunovaný lev. V červeném hrotu zlaté říšské jablko. Archiv NM, Sbíрка patentů E, kart. 1. Blason převzat z Erbovních sešitů č. 5-8, 1970, č. 6-7, s. 5; srov. též o říšském jablku Kolář, M. - Sedláček, A.: Českomoravská heraldika I. Praha 1902, s. 16.
24. Čermák, K. - Skrbek, B., c.d., tab. XLIII/383, XLIV - XLVIII.
25. Archiv NM Praha, Sbíрка patentů, sg. E.
26. Čermák-Skrbek, c.d., tab. XLV, č. 390.
27. Sněmovní artykuly Generálního zemského sněmu v Praze ze 7. srpna 1619.
28. Turek, E.: Böhmiska fanor i Statens trofésamling. Armémuseum 1991, Västermik, Sweden 1991, s. 73, 74. Knihovna Národního muzea v Praze, sg. A 1616.
29. Podrobněji Wurzbach, C.: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. 12. Theil. Wien 1864, s. 60.
30. von Newenstein, J.C.: Phaeton in Sion Wien 1741, přívazek 56. Bibliotheca Strahoviensis, sg. BB I 20.
31. Kočí, J. - Vondruška, V.: Památky národní minulosti. Katalog historické expozice v Lobkovickém paláci Národního muzea v Praze. Praha 1989, s. 129.
32. Archiv NM, Sbíрка patentů, sg. E, kart. 3. Patent uveden rovněž v díle Kulířová, K. - Sander, R.: Patenty. Katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1956, s. 115, č. 1186.
33. Čermák - Skrbek, c.d., tab. CXXXIV, č. 1302.
34. Tamtéž, č. 1301.
35. Tamtéž, č. 1300.
36. Ryneš, V.: Znaková symbolika na korunovačních žetonech 18. století, NL, 28, 1973, s. 106-110.
37. Archiv NM, Sbíрка F, Krumlov Český, 1785, 25.6.; SÚA, fond Horní úřad Jílové.
38. Das Böhmische Landeswappen. Bibliotheca Reginae Canoniae Strahov - Pragae, sign. D.H.I.5., s. a., 106 pag.; v Clauserově tiskárně se tiskla sněmovní usnesení v letech 1761-1770, (na nichž byly zemské znaky), což vyplývalo z jeho funkce královského registrátora a impresora. Srov. Pošvář, J.: Královský registrátor a impresor J. J. Klauser (1705-1771), *Právněhistorické studie* 12, 1966, s. 180.

39. Gall, c.d., Tafel 12; Archiv NM, Sbíрка typářů, sign. E 190.
40. Kugler, G.J.: Die Reichskrone. Wien, München. Verlag Herold 1968. 148 S. 44 Abb.
41. Fillitz, H.: Die Österreichische Kaiserkrone. Wien, München. Verlag Herold 1959. 59 S. 23 Abb.
42. Schwarzenberg, K.: Die Sankt Wenzels-Krone. Wien, München, Verlag Herold 1982. 80 S. 32 Abb.; o hodnotných korunách a svatováclavské koruně srov. též Kolář - Sedláček, c.d., s. 280-284.
43. Ryneš, V.: Nad pražským dvacetikrejcarem s dvěma dvouhlavými orly z let 1805 a 1806, Numismatické listy 27, 1972, s. 15-20; týž: Z osudů českého lva na mincích nové doby, Časopis národního muzea, řada hist., 141, 1972, s. 41-44; týž: Dočasný zánik českého státu v zrcadle mincovní heraldiky 1804-1918, Heraldika, bulletin pro pomocné vědy historické, 11, 1978, 1, s. 14-19; Halačka, III. Kroměříž 1988.
44. Tamtéž.
45. Československá vlastivěda. 4. Praha 1932, s. 621, rok 1775.
46. Schwarzenberg, K.: Strážci českého znaku, Erbovní knížka (dále EK) na rok 1938, s. 9-14.
47. Janák, J. - Hledíková, Z.: Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. Praha 1989, s. 179; Archiv NM, Sbíрка typářů, E 184-186.
48. MZA v Brně, Sbíрка typářů.
49. Archiv NM, Sbíрка typářů, E 177, E 192.
50. Schwarzenberg, K.: Obrazy českého státu od roku 1526 do roku 1918. Praha 1940, s. 32 (celá kniha přináší mnoho dokladů o užití českého lva na různých předmětech); Svoboda, Z.: Československá státní a vojenská symbolika. Praha 1991, příloha 3.
51. (Za upozornění na tyto Helblingovy postřehy děkuji Dr. Jiřímu Kořalkovi). O Helblingovi srov. též 200 let pomocných věd historických na FF UK v Praze. Praha 1988, s. 31 an.
52. Helbling von Hirzenfeld, J.: Heraldische Bemerkungen an meine lieben Lands-leute, Ost und West (Prag), 12, 1848, č. 64 z 27.5., s. 253-254; č. 65 z 30.5., s. 257-258.
53. Tamtéž, č. 57 z 11.5. 1848, s. 226; k tématu českého zemského patriotismu srov. též Šamberger, Z.: Český zemský patriotismus (Úvahy k jeho úloze a projevu v první polovině 19. století), Literární archiv, 21-22, 1985-1986, s. 71-112.
54. Klar, P.A.: Das Regimentsgebäude der k.k. Gendarmerie in der Kleinseite Prag's. Prag 1857.
55. SÚA, fond Presídium policejního ředitelství Praha (dále PP), agenda kontroly náležitého užívání českého zemského znaku živnostníky, povolování spolků a konání koncertů. I, PP, F 7, sg. 1-13, kart. 46; II, PP, P 10, sign. 1-82, kart. 170; III, PP, P 18, sign. 2-18, kart. 173; Fahnen, Wappen, Farben: VIII, PP 1893-1899, F 4, sign. 1,2, kart. 1366; IX, PP 1900-1907, F 5, sign. 1-2, 4-9, kart. 1749-1750; X, PP 1908-1915, F5, sign. 1-6, 11-14, 17-25, 27-34, kart. 2178; fond Archiv Země české (dále AZČ), 1918 - 1926, sg. 381 (problematika zemského znaku v letech 1890-1918); Zemský vyvazovací fond, sg. IV/7/28, 37, 48. Srov. též Drašarová, E.: Soupis právních předpisů a dokumentů ke spolčovacím právu z fondů Státního ústředního archivu v Praze od poloviny 18. stol. do roku 1918. Sborník archivních prací 40, 1990, s. 297-343. Dalším zajímavým dokladem patrioticky laděného zájmu o znaky českých zemí, je rukopis Widimského, V.R.: Böhmens Landeswappen und Landeseintheilung von Beginn bis auf die Gegenwart. Olbersdorf

- [Albrechtice] 1852, Archiv NM, Sbírnka rukopisů č. 324. (Za upozornění děkuji dr. P. R. Pokornému.)
56. Král, V.: Heraldika. Praha 1901, s. 227; Vavřínek, F.: Rakouské zřízení státní. Díl I. Praha 1914, s. 64; Gall, c.d., s. 99.
 57. Dějiny Československa II. 1648-1918. Praha 1990, s. 369.
 58. Národní listy č. 234 z 24.8. 1893, s. 1.
 59. Posse, c.d., IV/51-1,2; Gall, c.d. s. 63.
 60. Gall, c.d., s. 79 an.
 61. Provinzial Gesetzsammlung für Böhmen. XVIII. Band, 1836, s. 897-909; Wappen und Titeln Seiner kaiserlichen königlichen Apostolischen Majestät Ferdinand der Ersten, Kaisers von Österreich. Wien 1836; Gall, c.d., s. 88-99, Tafel 14.
 62. Gall, c.d., Tafel 15.
 63. Gall, c.d., Tafel 19-20.
 64. Archiv NM, dokumentace, netříděná varia, Svět 1282/XXIV.
 65. Tamtéž; rovněž Archiv hlavního města Prahy, fond Pozůstalost J. Čarka, pohlednice V. Preissiga.
 66. Havlík, L.: Morava a československý státní znak, Vlastivědný věstník moravský, 20, 1968, s. 378-384; Krejčík, T.: Prvé století moravské orlice. Genealogické a heraldické informace (Brno), 1983,3, s. 154-162.
 67. K problematice Markrabství moravského a jeho státoprávního vztahu k České koruně srov. Barborová, E.: Postavení Moravy v českém státě v době předhusitské (1182-1411), Sborník archivních prací (dále SAP), 20, 1970, s. 309-362; Kejř, J.: O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši, SAP, 28, 1978, s. 233-291; Válka, J.: „Moravanství“ v 15. století. Komplikace ve vývoji české nacionality, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, C 31, 1984, s. 145-153; týž: „Státní a zemské“ v českých dějinách, Časopis Matice moravské, 109, 1990, 2, s. 320-336; Malíř, J.: Morava na předělu. (K formování národního vědomí na Moravě v letech 1848-1871), tamtéž, s. 345-363.
 68. Vedle samotné archiválie uložené v SOkA Jihlava, publikováno ve Friedl, A.: Přemyslovci a Lucemburkové. Praha 1938.
 69. MZA v Brně, fond Stavovské listiny 1212-1847, inv. č. 405, 1462, prosinec 7., Korneuburg. Císař Fridrich polepšuje moravský markrabský znak v odměnu za pomoc proti rakouským stavům. Katalog Švábenský, M., Brno 1965. Originál latinsky s barevným znakem; barevné faksimile, Bretholz, B.: Moravský zemský archiv, tab. 9.
 70. Havlík, L.: Symboly moravské identity. Článek v Rovnosti z roku 1991.
 71. Fol. F 2r. Srov. Hlobil, I. - Petrů, E.: Humanismus a raná renesance na Moravě. Praha 1992, barev. obr. příl. XI. a XII.
 72. Krejčík, T.: Moravská orlice. Dějiny a současnost 1990 č. 1, s. 62.
 73. MZA v Brně, sign. A6, 1, (1554-1649).
 74. Šebánek, J.: Strážci moravského znaku. E K 1941, s. 24.
 75. Gall, c.d., Tafel 22.
 76. Vojtíšek, c.d., s. 22 an.
 77. Sejbal, J.: Dějiny peněz na Moravě. Brno 1979, s. 179, č. 121 an., tab. 26-27; též Halačka, II., Kroměříž 1987.

78. MZA v Brně, Stavovské listiny 1212-1847, inv. č. 1190, 1628, červen 26., Znojmo. „Poznamenání těch privilegií a listův, kteréž JMC stavům markrabství moravského navráceti a na to obzvláštní confirmati jim udělovati ráčí.“ Originál česky. (Inv. č. 1191 německé znění předchozího seznamu.)
79. Vojtíšek, c.d., s. 22 an.
80. MZA v Brně, fond A 3, Stavovské rukopisy, č. 45, Kniha stavu panského v Markrabství moravském, fol. 6r a č. 46, Status equestris, fol. 4r.
81. Viz. pozn. 73.
82. Šebánek, c.d., EK 1941, s. 29.
83. Středověké malířství v rukopisech Státního oblastního archivu v Brně. Brno 1980, s. 36.
84. Hlobil, I. - Michna, P. - Trigner, M.: Olomouc. Praha 1984, obr. na s. 83.
85. Monse, J. V.: Über das mährische Landeswappen, Abhandlungen der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 2, 1795. 2. Folge, 2. Band, 2. Theil, s. 41-81.
86. Krejčík, c.d., s. 62.
87. Studie Muzea Kroměřížska '80, s. 97.
88. Šantavý, F. - Hošek, E.: Organizace, pečeti a insignie Olomoucké univerzity v letech 1573-1973. Olomouc 1980, Příl. II./c, velká pečeť olomoucké akademie z roku 1655. (Za upozornění děkuji dr. T. Krejčíkovi.)
89. SÚA, fond Pozůstalost G. Dobner, viz pozn. 11.
90. Havelka, J.: Erb a zemské barvy markrabství moravského. In: Komenský 8, 1880, s. 452.
91. Tamtéž, s. 453.
92. Wappen und Titeln Seiner kaiserlichen königlichen Apostolischen Majestät Ferdinand des Ersten, Kaisers von Österreich. Wien 1836.
93. Havelka, c.d., s. 452.
94. Brandl, V.: Zemský erb, čili znak markrabství Moravského, Obzor (příloha Hlasu). 9, 1886, č. 1, s. 2.
95. Traub, H.: Moravané roku 1848 po říšský sněm ve Vídni se zvláštním zřetelem na poměr Moravy k Čechám. Časopis Matice moravské, 31, 1907, s. 71, 77, 183-184.
96. Vojtíšek, c.d., s. 71.
97. Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, částka CLV, vydaná 6. listopadu 1915, č. 327, s. 787-798: Vyhláška c.k. ministerského předsedy ze dne 3. listopadu 1915, kterou se stanoví a popisuje znak rakouských zemí.
98. Čarek, J.: Městské znaky v českých zemích. Praha 1985, s. 285, 286, 408.
99. Chocholatý, F.: Velký znak „Deutschösterreich“ a země Koruny české. In: Heraldica viva. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků, konané ve dnech 7. - 8. června 1991 v Pardubicích. Pardubice 1992, s. 51-52.
100. Hlinomaz, c.d., s. 119.
101. Sněmy české XV/1, 1611, s. 626, 631, č. 506, 509.
102. Havelka, c.d., s.454-455;
103. Bělehrádek, F.: Naše barvy a znaky, Moravská orlice. 12, 1918, č. 291, 292, 294.
104. Ottův slovník naučný, 17, Praha 1901, s. 1046; Bělehrádek, c.d., č. 291.
105. Havelka, c.d., s. 455.

106. Adámek, J.: Jak je to s moravským praporem, *Rovnost*, 4.1. 1991.
107. Havlík, L.: c.d., 1968, s. 380.
108. Vojtíšek, c.d., s. 25-41.
109. Müller, K.: Heraldické symboly našeho Slezska, *Dějiny a současnost* 4,1991, s. 46-49 (tam i starší literatura).
110. MZA v Brně, *Sbírka typářů*, č. 33 - A 19.
111. Švábenský, M.: *Inventář Sbírky typářů Moravského zemského archivu v Brně*. Brno 1975, s. 83.
112. Schwarzenberg, K.: *Znaky českých vévodství*. E K 1940, s. 9-26; Rokyta, H.: *Znak Knížetství ratibořského a měst Ratiboře a Hlubčic*. Zvl. otisk z knihy J. Ratibořského, *Češi na Ratibořsku a Hlubčicku - Hornoslezská Haná*. Praha 1946; Chocholatý, F.: *Vývoj zemského znaku Země opavské*. In: *Heraldica viva*. Pardubice 1992, s. 41-49; Kolektiv: *Právní klenoty Moravy a Slezska. Zemské desky a další stavovské rukopisy*. Katalog výstavy, MZA Brno, ZA Opava 1991; Srov. též *Zemský archiv Opava, Sbírka místopisného materiálu*, sg. F 9 (za upozornění děkuji dr. K. Müllerovi).
113. Pešák, V.: *Dějiny královské české komory od roku 1527. Část I. Sborník Archivu ministerstva vnitra R. Čs. sv. 3 Praha 1930*, s. 138.
114. Srov. např. Kapras, J.: *O historickém vývoji jazykové otázky ve Slezsku. O Slezsku a Ostravsku*. b.m.t. 1912. Zde lze odkázat na více studií jmenovaného, uložených dnes v jeho pozůstalosti v Archivu NM v Praze, zde inv. č. 4057; Kutnar, F.: *Komenského pojetí národa a jeho poměr k současným a pozdějším výměrům*, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia*, 2, 1957, s. 63-70; Trávníček, D.: *Přehled územního vývoje našeho státu*. *Folia facultatis scientiarum naturalium universitatis Purkynianae Brunensis. Geographia*. 25, 1984, č. 8. Brno 1984.
115. Vojtíšek, c.d.; Adamová, K.: *K heraldické výzdobě Staroměstské mostecké věže, Právně historický pohled*, *Pražský sborník historický*, 15, 1982, s. 44-62.
116. Petráň, s. 36; Pokorný, P.R.: *Lužické zemské znaky*. In: *Přehled lužickosrbského kulturního života* č. 17, Praha, *Společnost Národního muzea v Praze* 1972.
117. Saturník, T.: *Přehled dějin veřejného práva ve střední Evropě*. Praha 1946, s. 168.
118. Kapras, J.: *Lužice a český stát*. Praha 1935; Malý, K. - Sivák, F.: *Dějiny státu a práva v Československu*. I. díl, do roku 1918. Praha 1988, s. 253.
119. Posse, III/24, V/63-24.
120. Gall, *Tafel* 14.
121. Posse, IV/51-1, V/98-12; Gall, s. 67.
122. Zdeněk, V.: *Dějiny Královského appelačního soudu na Hradě pražském, nyní Vrchního soudu v Praze od roku 1548 do roku 1933*. Praha 1933, obr. příl. za s. 12; vyobrazení též v Malý - Sivák, obr. 18.
123. O tom podrobněji srov. Posse, Gall; Fiala, M. - Hrdlička, J.: *Znaková galerie v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. (Příspěvek k panovnické reprezentaci 16. století)*, *SAP*, 42, 1992, s. 261-306.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. Znak Ferdinanda I. jako krále českého od Albrechta Dürera z roku 1527. Blason: Srdeční štítek polcený, se znaky Tyrolska a rodu Habsburg. Střední štít je čtvrcený, dole špice. 1. pole polcené vpravo Rakousy (Babenberg), vlevo Staré Burgundsko. 2. pole čtvrcené, Kastilie a Leon. 3. pole polcené, vpravo Aragon, vlevo Sicílie, 4. pole dělené, nahoře Nové Burgundsko, dole Brabantsko. Ve špici štítu Granada. Hlavní štít je čtvrcený, v 1. a 4. poli je znak Českého království (v červeném poli stříbrný dvouocasý lev ve skoku, se zlatou zbrojí) a ve 2. a 3. poli znak Uherského království (sedmkrát červenostříbrně dělené pole). Na horním okraji hlavního štítu je královská hodnostní koruna. Kolem štítu se vine kolana řádu Zlatého rouna.
2. Český herold z první poloviny 16. století mistra „M“, tisk Hanse Guldenmundta.
3. Slezský praporečník mistra „IK“ z díla Znaký Svaté Římské říše, z roku 1545. (Slezská orlice zde nemá heraldickou korunu, ani perisonium.)
4. Některé pečeti apelačního soudu z období od jeho vzniku (1547) až do konečné fáze jeho činnosti v roce 1850.
5. Titulní list knihy *Historia Genealogiae ... Jesu Christi* (Frankfurt 1594) Blason: Uprostřed je císařský dvouhlavý orel s aureolami a s domácí habsburskou císařskou korunou nad hlavami. Na hrudi má štítek s jednohlavým orlem římského krále, který je konkrétně specifikován nápisem pro osobu Rudolfa II. Kolem jsou v kruhu znaky království a knížectví spadajících pod pravomoc císaře, rozlišené na horních okrajích štítů hodnostními korunami. Mezi nimi je na prvním místě heraldicky vlevo český královský znak. Ve vnějším kruhu jsou erby sedmi říšských kruřitů, přičemž znak českého krále jako jednoho z nich je zde rozepsán pozoruhodným způsobem na dvou štítech. Nahoře je český královský lev ve štítě, na jehož horním okraji je královská hodnostní koruna a dole drží český korunovaný lev jako štítonoš v předních tlapách čtvrcený štít se znaky Moravy, Slezska, a Horní a Dolní Lužice.
6. Vyobrazení a dobový blason moravského zemského znaku na rubu titulního listu Paprockého díla *Zrcadlo slavného Markrabství moravského* z roku 1593.
7. Zemský znak Moravy s českými lvy jako štítonoši a znak Těšínska se stejnými štítonoši z titulního listu třetí knihy výše zmíněného Paprockého díla. Na horních okrajích štítů jsou knížecí hodnostní koruny.
8. Moravský zemský znak s heraldickou i hodnostní korunou, držený dvěma českými lvy jako štítonoši na titulním listu sněmovních snešení Moravského zemského sněmu konaného 20.4. 1598.
9. Český lev obklopen věncem znaků zemí Koruny české na rubu titulního listu Paprockého *Diadochu* z roku 1602. Od pravého (heraldicky) horního rohu: Morava, Lucembursko, Horní Lužice, Budyšínsko, Dolní Lužice a Slezsko (s heraldickou korunou, bez perisonia).
10. Moravský zemský znak s heraldickou i hodnostní korunou na tisku sněmovních snešení Moravského zemského sněmu konaného 2.8. 1604.
11. Královský znak Fridricha Falckého z tisku sněmovních artykulí generálního sněmu zemí České koruny, konaného dne 16.3. 1620. Blason: Čtvrcený štít, v 1. poli český lev, 2. pole znak Rýnské Falce, 3. pole polcené, vpravo Morava, vlevo Slezsko, 4. pole polce-

né, vpravo Horní Lužice, resp. Budyšínsko, vlevo Dolní Lužice. Na horním okraji štítu královská hodnostní koruna.

12. Kompozice českého lva s heraldickou i královskou hodnostní korunou a znaky českých korunních zemí v rozích z počátku 17. století: Morava, Horní Lužice, Dolní Lužice a Slezsko (bez heraldické koruny, zato s perisoniem). Nad štítu zemských znaků knížecí hodnostní koruna.
13. Záhloví cirkuláře z roku 1712 s moravským zemským znakem drženým anděly, vydaného Královským zemským hejtmanským úřadem Markrabství moravského.
14. Titulní list snešení Zemského sněmu Markrabství moravského z roku 1764, s královským znakem Marie Terezie jako české a uherské královny. Blason: V srdečním štítku český královský znak. Zadní štít čtvrcený: 1. pole Uherské království, 2. pole polcené, vpravo Rakousy, vlevo Burgundsko, 3. pole Morava, 4. pole Slezsko (bez heraldické koruny, ale s perisoniem). Hodnostní královská koruna je zde již Svatováclavská.
15. Královský český znak z roku 1790. Blason: Srdeční štítek polcený, vpravo Rakousy, vlevo Kastilie. Zadní štít čtvrcený: 1. pole český lev (bez koruny), 2. pole Morava, 3. pole Slezsko, 4. pole polcené, vpravo Horní Lužice, vlevo Dolní Lužice. Na horním okraji štítu královská hodnostní koruna. Za štítem roztažený hermelínový královský stan, na jehož vrcholu další hodnostní královská koruna. Jde o atribut suverénních panovníků, užívaný od 17. století.
16. Velký znak Rakouského císařství platný v letech 1804-1867. V heraldicky levém horním rohu kompozice českých korunních zemí, kde je na srdečním štítku český královský lev. Na horním okraji srdečního štítku Svatováclavská hodnostní koruna. Zadní štít dělený do pěti polí: 1. Morava, 2. Slezsko, 3. Horní Lužice, 4. Těšínsko, 5. Dolní Lužice.

1	2
3	

4

5

6

7

8
9

10
11

12
13

14
15

16

ZUSAMMENFASSUNG

ZUR LANDES- UND STAATSSYMBOLIK DES BÖHMISCHEN STAATES
IM ZEITRAUM VON 1526 BIS 1918

Milan Hlinomaz

Der Verfasser versucht in dieser Studie mindestens die Grundzüge der gegenseitigen Position und Hierarchie der Landeswappen der böhmischen Kronländer im Zusammenhang mit verschiedenen Typen der habsburgischen Staatsheraldik zu erfassen.

Das obenangeführte Zeitgebiet wurde darum erwählt, weil den Zeitraum vor dem Jahre 1526 schon die verhältnismäßig zahlreiche Literatur behandelt, z.B. die Studien von V. Vojtíšek, J. Petráň und R. Nový. Deshalb soll diese Studie die bestimmte schon von anderen Fachleuten bemerkte und formulierte Zwi-schenzeit im Wesentlichen ausfüllen.

Doch stellt die vorgelegte Bearbeitung vielmehr nur einen Versuch um Fest-stellung der elementarischen Problematik und gewisse Anregung zu ausführlicheren Verarbeitungen dar, die durch breiter gegründete Erforschungen in ausländi-schen Archiven, vor allem in Wien, unterstütz wurden müßten, was bisher außerhalb der Möglichkeiten des Verfassers lag.

Ebenfalls is es nötig beim Studium der staatlich-heraldischen Erklärung ausführlich die staatsrechtlichen sowie geschichtlich administrativen, Rechts- und Nationalaspekte zu berücksichtigen, die ihren Ausdruck in der Staats- und Lan-desheraldik größtenteils fanden.

Auch werden die Landes- und Nationalfahnen untersucht, die von der Lan-desheraldik abgeleitet wurden. In der früheren Zeit, besonders in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts wurden für das Fahnenblatt die zuständigen Landeswap-pen unverändert übernommen, seit der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts kann man auch Übernahme der Landesgrundfarben in die Farbenflächen der Fahnen bemerken.

Der Verfasser konnte auf Grund dieser Rahmenstudie folgende Beschlüsse feststellen:

1. Den böhmischen Löwen führendes Wappen vertrat manchmal alle Länder der böhmischen Krone, deshalb auch Mähren, Schlesien, sowie auch die Ober- und Unter-Lausitz; dagegen wurden wegen der Repräsentation in diesen Ländern meistens alle zugehörigen Wappen benutzt.

2. Als am meisten benutzte Form der Verbindung des böhmischen Löwen mit der habsburgischen Symbolik diente das ungarisch-böhmische (und umgekehrt) gevierteilte Wappen auf der Brust des keiserlichen Doppeladlers oder des einköpfigen Adlers des römischen Königs. Dieses Herzschildchen konnten auch alle habsburgischen Familienbesitzwappen tragen. Auf den Adlersflügeln konnten sich auch alle übrigen Landeswappen des Königreichs Böhmen befinden.
3. Seit dem Jahre 1365 kann man auf dem Haupt des böhmischen Löwen anstatt der heraldischen Krone auch die königliche Krone finden, u. zwar am oberen Schildrand. Diese die königliche Würde versinnbildlichende Krone nimmt zuerst die konkrete Form der St. Wenzels-Krone auf den Siegeln Maria Theresias als Königin von Böhmen und Ungarn an sich, und zwar zusammen mit der St. Stephans-Krone.
4. In der Mehrzahl der Wappenformen gehörte dem Königreich Böhmen in der Reihenfolge der dritte Platz nach dem habsburgischen Familienwappen und nach dem titulär älteren Königreich Ungarn.
5. Der böhmische Löwe im Münzenringfeld ohne den heraldischen Schild bedeutet nur ein Emblem.
6. Seit dem Jahre 1804 erscheint dazu in dem großen Keiserwappen in der Wappengruppe der böhmischen Kronländer das Teschnerwappen. Seit diesem Jahr verschwinden gleichzeitig aus dem Münzen bis zum Ende Monarchie nicht mehr zum Ausdruck.
7. Was die mährischen Landesfarben betrifft, dauerte seit dem Jahre 1462 Zweigleisigkeit in der schachbrettartigen Gestaltung des mährischen Adlers; bis zu diesem Jahre war das Schachfeld des Adlers silberrot und nach diesem Jahre goldrot. Weiter aber überwogen die ursprünglichen Farben; erst im Laufe des 19. Jahrhunderts setzte sich das goldrote Schachfeld mehr durch, was auch die Gestaltung der Landesfahne beeinflusste. In der goldenen Farbe fühlten die tschechischen Nationalisten, teilweise berechtigt, das deutsche Phänomen.
8. Die habsburgische Staatsheraldik spiegelte keine Gebietsänderungen der Monarchie wider, weil sie z.B. nach dem Verlust der Ober- und Nieder-Lausitz im Jahre 1635 ihre Landeswappen als ihr Rechtsanspruch auf dieses Gebiet behielt. Ähnlich behielt sie das Wappen Schlesiens nach dem Jahre 1742. Nach dem Verlust der italienischen Gebiete in sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts wurde das große Wappen des österreichischen Kaisertums nicht mehr benutzt. Der österreichisch-ungarische Ausgleich aus dem Jahre 1867 erschien in Veränderung der Staatsheraldik erst im Jahre 1915, in dem die ganze, früher gemeinsame Gestaltung der Länderwappen des böhmischen Königreiches ganz abgetrennt wurde.